

Rapportsammanställning

Sigtuna Museums Undersöknings Verksamhet (SMUV)

Undersökning: Up, Sigtuna, S:ta Gertrud 3

Ansvarig institution: SMUV

Ansvarig för undersökningen: Sten Tesch

Ekonomiskt kartblad: 11I 2b

Lst:s dnr: 220-1993-14728, 220-1995-9619

Eget dnr: Sf dnr 44/93

Fynd: Ja Nej

Lägeskoordinater:

Landskap	Up
Socken/Stad	Sigtuna
Fornlämningsnummer	195:1
Fastighet/kvarter	S:ta Gertrud 3
Fornlämningstyp	Kyrka, kyrkogård, gravar, bogårdsmur
Undersökningsår	1993 och 1995
Typ av undersökning	Forskningsundersökning
Datering	Tidig medeltid
Dokumentationsmaterial	Ärendehandlingar, plan- och profilritningar, fynddatabas, gravbeskrivningar, renritningar, dior, negativ
Institution som förvarar materialet	Sigtuna Museum
Ekonomisk karta eller stads/kvarterskarta bifogas	☒ JA ☐ NEJ
Materiallista bifogas	☒ JA ☐ NEJ
Fyndlista bifogas	☒ JA ☐ NEJ
Resultaten har publicerats i: Tesch, S. & Edberg, R. 2001 (red.). Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta. Sigtuna Museers skriftserie 9. Kjellström A. 2005. The Urban Farmer. Osteoarchaeological Analysis of Skeletons from Medieval Sigtuna Interpreted in a Socioeconomic Perspective. Stockholm. Runer, J. 2006. Från hav till Land. En studie av Sverige under äldre medeltid med utgångspunkt från de romanska kyrkorna. Stockholm Studies in Archaeology 38. Stockholms Universitet	
Sammanställt av, namn och datum Anders Wikström, 2008-11-27	

Rapportsammanställning

Beskrivning (ex.: orsak till undersökningen, beskrivning av undersökningsområdet, undersökningens omfattning, sammanfattning av resultaten, fyndkategorier):

Följande beskrivning är baserad på texter och artiklar som behandlat den arkeologiska forskningsundersökningen i kvarteret S:ta Gertrud författade av Sten Tesch. Texten är sammanställd och bearbetad av Anders Wikström.

Bakgrunden till forskningsundersökningen

Sigtuna var tidigt en central plats för den kristna kyrkans etablering i Sverige. I början av 1060-talet inrättade ärkebiskop Adalbert i Bremen ett biskopssäte i Sigtna med Adalvard den yngre som dess första biskop. I det s.k. Florensdokumentet från 1120-talet omnämns Sigtna bland andra tidiga stiftscentra. Denna värdighet upphörde någon gång mellan år 1134, då den siste omnämnda sigtnabiskopen Henrik stupade vid slaget vid Foteviken, och år 1164 då ärkebiskopssätet i (Gamla) Uppsala inrättades. Sigtna är nämligen inte med i uppräknningen av de svenska stiftens i fundationsbrevet. Sigtna var emellertid även fortsättningsvis en viktig centralort för kyrkan med prosterisäte, ett flertal romanska kyrkor och en eller ett par klosterstiftelser. Till yttermera visso uppmanade påven år 1215-16 domkapitlet att flytta ärkesätet från (Gamla) Uppsala till Sigtna, vilket visar den betydelse som fortfarande tillmättes staden. Av skäl som idag är förborgade verkställdes inte flytten av ärkesätet förrän 1276, men då till den nygrundade staden Östra Aros (Uppsala).

Med tanke på stadens betydelse har kunskapen om de kyrkliga förhållandena i Sigtna under sen vikingatid och äldre medeltid varit förhållandevis dålig. Till viss utsträckning beror det på att det skriftliga källmaterialet från denna period är närmast obefintligt, men också på grund av att förhållandevis få arkeologiska undersökningar har genomförts vid kyrkorna. Dessutom revs minst två av de romanska stenkyrkorna redan innan sigtnakyrkorna började floras i testamenten och kyrkliga längder från 1200-talets slut och framåt. Övriga kyrkor, förutom dominikankonventets högmedeltida tegelkyrka, revs eller lämnades att förfalla efter reformationen. Trots detta har sigtnakyrkorna, både som monument och företeelser, alltsedan 1600-talet varit en av sigtnaforskningens främsta huvudfåror.

Under 1900-talet var det främst konst- och arkitekturhistoriker, men också en del arkeologer, som ägnat sig åt sigtnakyrkorna. Forskningen har dock huvudsakligen varit inriktad på stilhistorisk analys och byggnadshistoriska jämförelser, d v s datering och härledning av stilhistoriska influenser. Uppfattningarna har varit mycket skiftande både vad gäller kyrkornas datering och deras byggnadshistoria. Diskussionen har också kretsat kring vilken av kyrkorna som fungerat som domkyrka och vilken funktion de övriga kyrkorna i så fall haft. I denna diskussion har det arkeologiska materialet i mycket liten grad beaktats. Det var först i samband med Karin Anderssons och Gunnar Redelius' arkeologiska undersökningar av S:t Pers kyrkoruin (1971-72), och Redelius' efterföljande avhandling "Sigtnastudier" (1975), som kyrkorna på allvar också började betraktas som arkeologiska objekt. Därefter har ett mindre antal forskningsinriktade grävningar skett i några av Sigtnas kyrkor, bland annat i S:t Lars ruin (Lars Redin, 1989) och i S:t Olofs ruin (2001-2002 och 2004-2005).

Det var med bakgrund av det då rådande forskningsläget som utgrävningsprojekt i museets trädgård genomfördes av den idag nästan helt under mark täckta kyrkolämningen i kvarteret S:ta Gertrud 3 (1993 och 1995). Utöver denna undersökning har ytterligare grävningar utförts i anslutning till både kyrkan och kyrkogården på museets tomt; kvarteret Urmakaren 1 (1990-91), kvarteret S:ta Gertrud 3 (1983, 1991) samt ett antal mindre grävningar i Lilla Torget och Stora Nygatan (1993). Nedanstående resultat omfattar i huvudsak forskningsundersökningen 1993 och 1995, men baseras också på resultat från de övriga grävningarna.

Resultat – kyrkan på museets tomt

Totalt grävdes sex schakt, schakt A-B 1993 och schakt C-F 1995 (se figur). Forskningsgrävningen berörde framförallt stenkyrkans grund, delar av en eventuell krypta, den södra korsarmen och ett stort antal gravar bl a en biskopsgrav. Tillsammans med gravmaterialet från kvarteret Urmakaren 1 (1990-91) och S:ta Gertrud 3 (1983) har sammanlagt 183 gravar undersökts på denna kyrkogård. Hela gravmaterialet är bearbetat av Anna Kjellström i hennes doktorsavhandling "The Urban Farmer" (2005). Biskopsgraven och delar av resultaten från forskningsgrävningen har publicerats och diskuteras av flera forskare i boken "Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta" (2001) red Sten Tesch & Rune Edberg och ingående i Sigtna Museums skriftserie.

Resultaten från undersökningarna har visat att den undersökta tomten har en intressant stratigrafi.

- En sannolik Kungsgård till 1000-talets mitt
- Gravgård alternativt kyrkogård i anslutning till en träkyrka till c 1100
- Stenkyrka (eventuellt domkyrkan) med tillhörande kyrkogård till 1200-talets slut

Rapportsammanställning

Kulturlagren på tomten tyder på att bebyggelsen etablerades redan i Sigtunas tidigaste skede runt 970/980. Den övergavs till förmån för en kyrkogård och sannolikt en tidig träkyrka. När biskop Adalvard höll mäsas i Sigtuna i början av 1060-talet är det rimligt att tänka sig att det skedde i just den träkyrkan belägen på den tidigare kungsgårdstomten mitt i staden. Sannolikt byggdes ytterligare några träkyrkor, men denna period blev kort. Redan mot slutet av 1000-talet byggdes sedan den sannolikt första stenkyrkan – en efterföljare till den första domkyrkan av trä.

Av denna stenkyrka har endast grundmurarna bevarats på museets tomt. Kyrkan har varit ca 28,0 meter lång och 12,4 meter bred. I anslutning till kyrkans södra sida fanns en tillbyggd "korsarm" med ca 4,0 x 4,0 meters golvyta. *(Kommentar: vid en arkeologisk undersökning 2008 påträffades också de första någorlunda säkra spåren även efter den norra korsarmen).* I den södra korsarmen har flera gravar tidigare påträffats, vilket tyder på att utbyggnaden fungerat som gravkor. Kyrkan har haft en grund men bred absid, som ansluter direkt till långhusets väggar. Planformen är ovanlig och brukar benämnas absidsalskyrka. Ett par av de mer framträdande absidsalskyrkorna i Skandinavien, har båda en krypta, så även sigtunakyrkan. Kryptan är invändigt 7,7 x 5,5 meter och till skillnad från de andra kyrkorna är den belägen i kyrkans västra del. Vid forskningsundersökningen 1995 påträffades två symmetriska trappor vilka sannolikt utgör förbindelselänk mellan kryptan och kyrkorummets. Höjdskillnaden mellan kryptans golv och kyrkorummets är knappt en meter. Under kryptans golv finns någon form av stenkonstruktion (grav?). Ovanpå kryptan har sannolikt varit ett mindre torn med ett läktarrum varifrån kyrkans patronus kunde följa mässan. Eftersom kryptkyrkor vanligtvis förknippas med helgonkult, som grav- eller minneskyrkor för biskopar och kungliga martyrer har kyrkan i museets trädgård också intagit en central plats i Sigtunas sakrala stadsrum. Trapporna har i det sammanhanget varit en förutsättning för de processioner som kan ha passerat kryptan vid kyrkliga högtider.

Resultaten i sin kontext

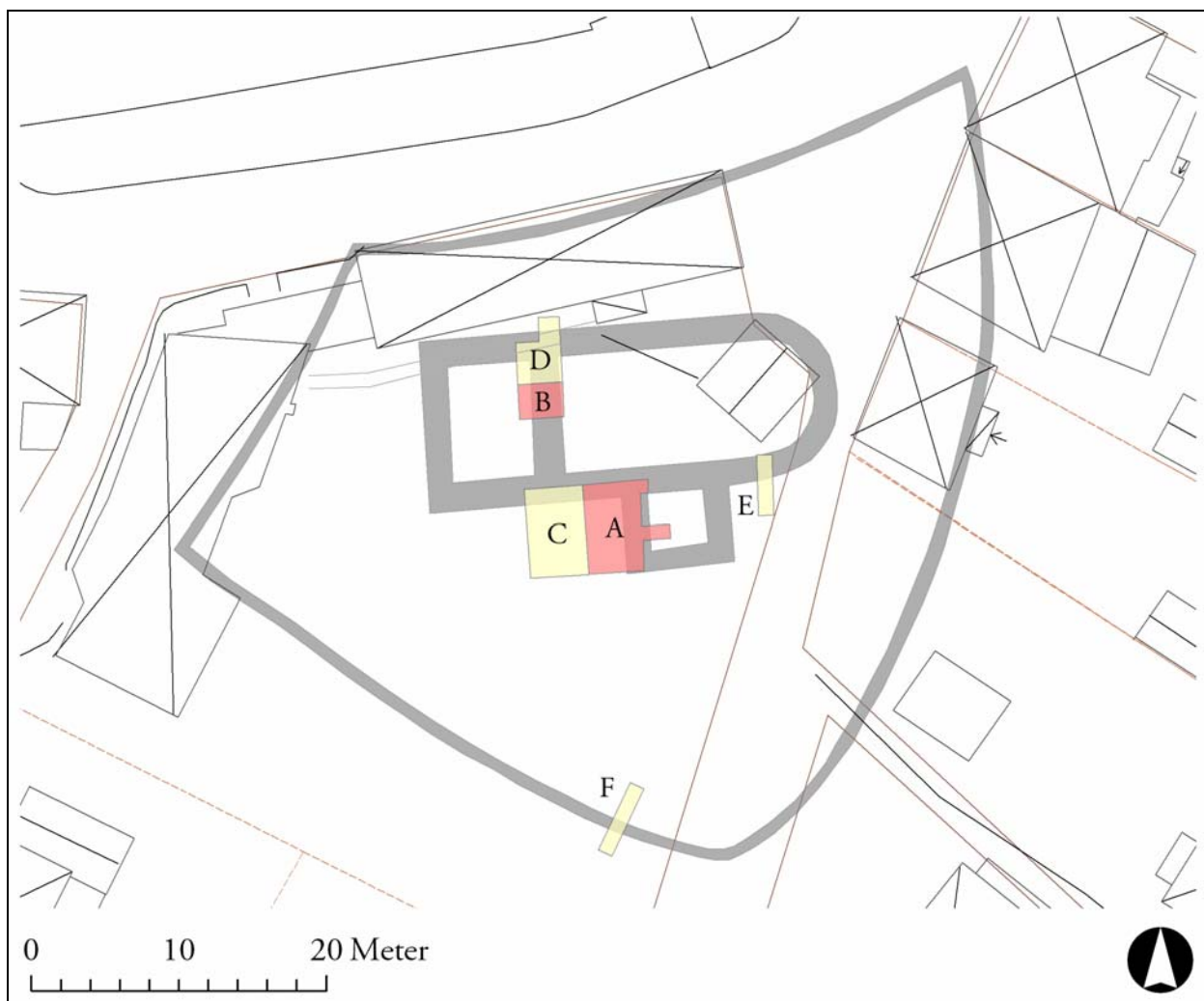
Med uppförandet av domkyrkan inleddes en period av intensiv byggnadsverksamhet först i Sigtuna och senare under 1100-talet i omlandet. Samtidigt upphörde bruket att begrava på gravgårdarna eller på de gamla ättebackarna på landsbygden.

Det är under denna period som kungamakten och kyrkans samhällliga position och funktioner stapplande började ta form. Kungamakten var mycket instabil och samhällets elit utgjordes av magnatfamiljer, som var löst sammanknutna genom äktenskapsallianser och släktskapsband. Kyrkan var inte en enskilt politiskt handlande institution, utan utnyttjades av elitens medlemmar. Det är mot denna bakgrund vi ska se den febrila byggnadsaktivitet som utbröt under 1100-talets första hälft. Stenkyrkorna var byggnadsverk som krävde en stor kapitalinvestering. De var i lika hög grad världsliga som kristna manifestationer, som uppfördes av rikets mest inflytelserika personer och familjer. Kyrkorna byggdes alltså varken av eller för folket. Kyrkans ideologi legitimerade kungadömet och en ny samhällsordning.

Sigtunakyrkornas regelbundna placering, med trettiofem eller femtio meter mellan varje kyrkogård, utmed en nyanlagd gata och med domkyrkan "mitt i byn" (på den tidigare kungsgårdstomten) vara inte bara en maktmanifestation. Det tyder också på en medveten planering vars syfte var att skapa ett sakralt stadsrum där både Gud och Konung hyllades. Staden som byggts för kungamaktens behov, fick nu också en kristen innebörd. Den nyanlagda stenlagda gatan, som bitvis är arkeologiskt belagd, fungerade sannolikt som en ceremoniell processionsväg vid de stora kyrkliga högtiderna. Ytterligare en stenlagd gata, från processionsvägen och ner mot domkyrkan har säkert också ingått i processionsstråket. Övriga gator i staden var träbelagda. Vid varje kyrka, beroende på vilka relikter som fanns i kyrkan, ägde olika kulthandlingar rum. Nu hade mässan och de ceremonier som tidigare utförts i hallen definitivt flyttat in i kyrkan. Det är frestande att se kung Inge den äldre (1079-1084, 1087-1110) som hjärnan bakom skapandet av det sakrala stadsrummet i Sigtuna.

Först under 1200-talets lopp kan vi se en helt utbyggd sockenorganisation med tillhörande församlingar. Det innebar en radikal förändring av det kyrkotopografiska rummet i Sigtuna. S:t Lars fungerade sannolikt som stadsförsamlingens kyrka och S:t Per och S:t Olof som församlingskyrkor för den omgivande landsbygden. Övriga kyrkor revs, förutom S:t Nicolaus som var privat under hela medeltiden.

Rapportsammanställning

Rapportsammanställning

Undersökningsplats: Up, Sigtuna, S:ta Gertrud 3

Lst:s dnr: 220-1993-14728, 220-1995-9619

Eget dnr: Sf dnr 44/93

Materiallista

Grävningssledare: Sten Tesch

Uppdragsgivare: -

År: 1993 och 1995

Kontonr: -

Arkivhandlingar (Dubbelklicka i ruta och välj "Markerad" för att sätta kryss)

			Antal	
Ärendehandling:	Ja ☒	Nej ☐		Var: Sigtuna museum
Manus:	Ja ☐	Nej ☒	<input type="text"/>	Sidor
Negativ (sv/v) – dia (färg):	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="311 diabilder och 210 sv/v bilder"/>	
Kontaktkopior:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text"/>	
Gravbeskrivningar:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="ett antal"/>	
Fältritningar:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="51 plan- och profilritningar"/>	
Renritningar:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="32 renritningar"/>	
Datadisketter:	Ja ☐	Nej ☒	<input type="text"/>	
Fynd:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="196 fnr (-93) och 881 fnr (-95) + mynt"/>	
Osteologi:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="59 gravar"/>	
Analysprover:	Ja ☒	Nej ☐	<input type="text" value="16 st C14-dateringar och metallanalys"/>	

Övrigt:

Skeletten från gravarna är bearbetade och analyserade i en osteologisk analysrapport av Caroline Arcini och senare i samband Anna Kjellströms doktorsavhandling. Samtidigt analyserades också 16 st 14C-prover (Ua23199 – Ua23201, Ua23204 – Ua23211, Ua23213 – Ua23217). Utöver detta finns även 12 st jordprover och 17 st kalkbruksprover.

Arkeologisk personal utöver grävningssledare: _____

Datering:	STÅ	BRÅ	JÄÅ	M-TID	ODAT
	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	☒	<input type="text"/>